

Medical Ethics and Law
Research Center

Tārīkh-i pizishkī i.e., Medical History

2023; 15(48): e16

Shahid Beheshti
University of Medical Sciences

Effective Components in the Naming of Compound drugs in Qarābādīn-i Sālihī, Qarābādīn-i Kabīr and Qarābādīn-i A'zam

Mohsen Baghbani¹, Mahdieh Asadi², Farzaneh Zare^{3*}

1. Faculty of Language and Literature, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran.

2. Department of Persian Language & Literature, Faculty of Literature & Humanities, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabili, Iran.

3. Department of History of Medicine, School of Persian Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Although the names of compound drugs in Iranian medicine do not follow a single pattern and apparently have many differences, but in practice, they are made of similar components. Despite the importance of this subject, there is no independent research about it, and this reveals the need of this study. Therefore, the current research tries to collect and examine the effective components in the naming of compound drugs.

Methods: In this retrospective and quantitative research, with the method of content analysis, the most important characteristics in naming compound drugs in Qarābādīn-i Sālihī, Qarābādīn-i Kabīr and Qarābādīn-i A'zam were extracted and categorized.

Ethical Considerations: All moral considerations, including the originality of texts in the manuscripts and also authors' moral rights were accepted and then reflected in the study.

Results: The findings indicated that eight important components are involved in the naming of drugs: 1. drug category; 2. the main ingredient of the drug; 3. the people to whom the drug is attributed are more used than the others.

Conclusion: The multiplicity of naming patterns of compound drugs, which has led to confusion in the names of drugs, requires serious attention and organization.

Keywords: Nomenclature; Compound Drugs; Qarābādīn-i Sālihī; Qarābādīn-i Kabīr; Qarābādīn-i A'zam

Corresponding Author: Farzaneh Zare; **Email:** f.zare1364@gmail.com

Received: October 31, 2022; **Accepted:** May 03, 2023; **Published Online:** October 04, 2023

Please cite this article as:

Baghbani M, Asadi M, Zare F. Effective Components in the Naming of Compound drugs in Qarābādīn-i Sālihī, Qarābādīn-i Kabīr and Qarābādīn-i A'zam. *Tārīkh-i pizishkī, i.e., Medical History*. 2023; 15(48): e16.

مجله تاریخ پزشکی

دوره پانزدهم، شماره چهل و هشتم، ۱۴۰۲

مؤلفه‌های مؤثر در نامگذاری داروهای مرکب در سه کتاب

قرابادین صالحی، قرابادین کبیر و قرابادین اعظم

محسن باغبانی^۱، مهدیه اسدی^۲، فرزانه زارع^{۳*}

۱. پژوهشکده زبان و ادبیات، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

۲. گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

۳. گروه تاریخ پزشکی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: نام داروهای مرکب در طب ایرانی، گرچه از الگوی واحدی پیروی نمی‌کنند و تفاوت‌های ظاهراً فراوانی با هم دارند، اما در عمل از مؤلفه‌های مشابهی ساخته شده‌اند. علیرغم اهمیت این موضوع، پژوهش مستقلی پیرامون آن وجود ندارد و همین امر ضرورت انجام این مطالعه را آشکار می‌سازد. از این رو پژوهش حاضر تلاش دارد مؤلفه‌های مؤثر در نامگذاری داروهای مرکب را گردآوری و بررسی نماید.

روش: این پژوهش از نوع گذشته‌نگر و کمی است که با روش تحلیل محتوا، مهم‌ترین مشخصه‌های نامگذاری داروهای مرکب در سه کتاب قرابادین صالحی، قرابادین کبیر و قرابادین اعظم استخراج و دسته‌بندی شده است.

ملاحظات اخلاقی: تمام اصول اخلاقی از جمله اصالت نسخه‌ها و حقوق معنوی نویسندگان پذیرفته و سپس در مطالعه حاضر منعکس گردید.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که هشت مؤلفه مهم در نامگذاری داروها دخیل هستند که از آن میان، مؤلفه‌های دسته دارویی، نام مفرد و نام اشخاصی که دارو به آن‌ها نسبت داده شده، بیشتر از بقیه کاربرد دارند.

نتیجه‌گیری: تعدد الگوهای نامگذاری داروهای مرکب که منجر به تشتت فراوان در نام داروها شده است، نیازمند توجه و ساماندهی جدی است.

واژگان کلیدی: نام‌شناسی؛ داروهای مرکب؛ قرابادین صالحی؛ قرابادین کبیر؛ قرابادین اعظم

نویسنده مسئول: فرزانه زارع؛ پست الکترونیک: f.zare1364@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۱۳؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۱۲

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Baghbani M, Asadi M, Zare F. Effective Components in the Naming of Compound drugs in Qarābādīn-i Sālihi, Qarābādīn-i Kabīr and Qarābādīn-i A'zam. Tārīkh-i pizishkī, i.e., Medical History. 2023; 15(48): e16.

مقدمه

نام، کلمه یا عبارتی است که به اشخاص، مکان‌ها و در کل به هر چیزی هویت می‌بخشد (۱-۲). نام و فرایند نامگذاری تحت تأثیر عوامل مختلف تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و... قرار دارند و هرچند گاهی عادی و معمولی به نظر می‌رسند، اما هرگز خنثی نیستند و همیشه بر چیزی دلالت دارند. نام‌ها در طول تاریخ کاربرد وسیعی در پژوهش‌های گوناگون تاریخی و زبان‌شناسی داشته‌اند (۳). به همین سبب پرداختن به آن‌ها در قالب دانشی با عنوان نام‌شناسی (Onomastics) مطرح می‌شود. نام‌شناسی یکی از شاخه‌های زبان‌شناسی است که نام‌ها و ریشه‌های آن‌ها را مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهد (۴).

در چند دهه اخیر به ویژه از نیمه دوم قرن بیستم توجه زبان‌شناسان و جامعه‌شناسان به موضوع نام‌شناسی به عنوان یک دانش مستقل و به تبع آن نامگذاری جلب شده است. در ایران نیز این دانش، هرچند از صورت سنتی خود جدا شده، اما در آغاز راه و مستلزم توجه و پروراندن شایان است.

آنچه امروز از آن با عنوان میراث گذشتگان یاد می‌شود، برای درک دنیای آنان و همچنین فهم چگونگی شکل‌گیری جهان امروز، مهم پنداشته می‌شود. اسامی خاص برجای‌مانده نیز از نمونه‌های این میراث‌اند. نه تنها اسامی تاریخی، بلکه نام‌های امروزی و هر آنچه به فرهنگ نامگذاری مربوط می‌شود، نیز حائز اهمیت است.

در حوزه طب سنتی که شامل پنج فن کلیات، اسباب و علائم، معالجات، داروهای مفرد و داروهای مرکب است، با نام‌های فراوانی رو به روییم که اصطلاحات خاص این علم را می‌سازند. این نام‌ها هر یک متعلق به فرهنگ، جغرافیا و زبانی خاص‌اند. برخی از آن‌ها در کتاب‌هایی خاص در قرن یا قرن‌هایی معدود حضور داشته و زنده‌اند، ولی با گذر زمان کم‌کم مهجور و متروک شده و جای خود را به واژگان دیگر داده‌اند. برای نمونه، اصطلاح «کیان» در کتب اولیه پزشکی کاربرد دارد و رازی نیز از آن بهره می‌برد، اما پس از آن واژه «طبیعت» به جای آن می‌نشیند و واژه نخست مهجور می‌گردد. همچنین در

کتاب‌های فارسی متقدم به جای ارکان از آخشيجان و به جای اخلاط از مایه‌ها بهره برده می‌شود، ولی در قرون بعد صرفاً ارکان و اخلاط باقی می‌مانند. در حوزه داروسازی، اصطلاح جلاب به مرور از معنی خود که گلاب باشد فاصله می‌گیرد و بدل به مفهوم شربت گلاب می‌گردد و در برخی متون شبه قاره مانند ام‌العلاج امان‌الله خان صراحتاً در معنای داروی مسهل به کار می‌رود (۵).

نام‌ها نیز مانند آدمیان سرنوشت شگرفی دارند و در گذر ایام از جایی به جایی می‌روند. گاهی به همان شکل یا با کمی تغییر شهروند زبانی دیگر می‌گردند و گاه به واژه‌ای دیگر بدل می‌شوند و ترجمه می‌پذیرند. در حوزه پزشکی، صفرا و سودا و دم ملیت عربی (در اصل ترجمه از یونانی) و بلغم ملیتی یونانی (Phlegma) دارد که معرب گردیده است. معجون افلن یا افلونیا در گذر از زبان یونانی به زبان سریانی نام برشعنا به خود می‌گیرد و کم‌کم به برش بدل می‌شود. نمونه‌ها در این‌باره فراوان است.

در حوزه داروسازی سنتی، نام دارو نخستین چیزی است که به نظر می‌آید. این نام‌ها تا حدودی بازگوکننده ماهیت دارو، از جمله شکل دارو، نام سازنده دارو، نام مفرد اصلی موجود در ترکیب، نام مفرد افزوده شده بر یک ترکیب، تعداد مفردات موجود در یک ترکیب، فعل یا خاصیت داروی مرکب، اثر و نتیجه‌ای که از داروی مرکب انتظار می‌رود، عضوی که دارو بر آن اثرگذار است، گروه هدف دارو (زن، مرد، پیر، کودک و...)، بیماری یا حالت یا موضوعی که دارو بر آن اثرگذار است و... هستند و به تبع وجه تمایز میان داروهای مرکب، مختلف می‌باشند. گویی طبای گذشته تلاش داشته‌اند عنوانی برای داروهای مرکب انتخاب کنند که هم شناسایی دارو را آسان نماید و هم با محتوا و کاربرد دارو تناسب داشته باشد. نگاهی اجمالی به نام ادویه مرکب مشخص می‌نماید که روش یکسانی برای نامگذاری این داروها وجود ندارد، ولی با بررسی بیشتر، وجود برخی عناصر مشترک و پربسامد در نام آن‌ها به وضوح مشهود است.

بررسی چگونگی نام‌گزینی داروهای مرکب، از جمله پژوهش‌های بنیادی - کاربردی در طب سنتی ایران است که با

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

روش

پژوهش حاضر از نوع گذشته‌نگر و کمی است که با روش تحلیل محتوا (Content Analysis) انجام گرفته و مهم‌ترین مشخصه‌های نامگذاری داروهای مرکب از لابلای سه کتاب قرابادین صالحی، قرابادین کبیر و قرابادین اعظم به اختصار توضیح داده شده است. قلمرو پژوهش از نظر موضوعی طب دوره تمدن اسلامی است و از نظر زمانی در بازه‌ای میان قرن دوازده و سیزده قمری قرار دارد. جامعه آماری پژوهش سه کتاب قرابادین صالحی (۱۱۸۰ ق.)، تألیف حکیم صالحی هروی، قرابادین کبیر (۱۱۸۵ ق.)، تألیف حکیم محمدحسین عقیلی شیرازی و قرابادین اعظم (۱۲۶۹ ق.)، تألیف حکیم محمد اعظم‌خان ناظم جهان در شناخت داروهای مرکب و چگونگی ترکیب و کاربرد و خواص آن‌ها به فارسی است که به دلیل اهتمام نویسندگان آن‌ها بر گردآوری میراث داروسازی سنتی پیش از خود و دربرگیرنده بیشترین مقدار اطلاعات دارویی، به عنوان منابع اصلی این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

یافته‌ها

۱. ساختار و تعداد داروهای قلمرو پژوهش: ساختار و تعداد داروهای مرکب موجود در سه کتاب طبق جدول ۱ به قرار زیر است:

وجود اهمیت بسیار، مورد غفلت واقع شده است، لذا در این پژوهش ضمن توجه به مبحث نام‌شناسی داروهای مرکب و مشخصه‌های نامگذاری آن‌ها، به ارزیابی این مؤلفه‌ها و نقش هر یک در تشکیل نام در سه کتاب قرابادین صالحی (۶)، قرابادین کبیر (۷) و قرابادین اعظم (۸) پرداخته شده است. عمده‌ترین وجه اهمیت پژوهش حاضر، شناخت مؤلفه‌ها و الگوهای تشکیل‌دهنده نام داروهای مرکب نزد حکما و درک بهتر اندیشه آنان در این‌باره است، ضمن اینکه با بررسی نام‌های ادویه، به برخی جنبه‌های تاریخی، زبانی و فرهنگی که از این طریق به دست می‌آید نیز اشاره می‌شود و این شناخت می‌تواند از منظر معرفی و توسعه میراث گذشتگان، از جمله ضرورت‌های عصر حاضر باشد. با توجه به اهمیت و کاربردی بودن موضوع درمی‌یابیم که علیرغم نقش مؤلفه‌ها در گذاردن نام داروها که بی‌قاعده و بی‌ضابطه نیستند، تاکنون پژوهش مستقلی (اعم از کتاب، مقاله و پایان‌نامه) در این‌باره صورت نگرفته است، لذا پرداختن به این موضوع، از حیث معرفی این مؤلفه‌ها و اهمیت آن، از جمله ضرورت‌های این پژوهش محسوب می‌شود.

در این پژوهش ضمن درک نقص‌ها و کاستی‌های موجود در حوزه نام داروها، از جمله خطاهای فراوان راه‌یافته در نسخه‌های تصحیح‌شده و چاپ‌شده هر سه اثر، حجم زیاد داده‌های استخراج‌شده، اختلاف نظرهای موجود درباره معنای برخی واژه‌ها میان اطباء، به دست‌نیامدن صورت صحیح و معنای برخی واژگان و مانند آن، می‌توان به الگو یا الگوهایی برای نامگذاری داروها و فرآورده‌های طب سنتی رسید که از نظر اصطلاح‌شناختی و تاریخی اهمیت دارد. نتیجه این پژوهش می‌تواند ارائه الگو یا الگوهایی برای یکسان‌کردن نامگذاری داروهای مرکب در داروسازی سنتی امروز بر اساس اندیشه قدما باشد. این الگوها ضمن کمک به شناسایی آسان دارو، از ارائه یک محصول با چند نام مختلف جلوگیری خواهد کرد.

جدول ۱: ساختار و تعداد داروهای سه قرابادین

ساختار اثر	قرابادین صالحی	قرابادین کبیر	قرابادین اعظم
تعداد باب	۲۸	۲۱۱	۲۴
تعداد فصل	۰	۳۳۷	۶۳
تعداد مدخل	۳۷۹	۳۷۵	۶۸
تعداد دارو	۴۳۱۸	۸۱۲۴	۳۵۹۴
مجموع کل داروها	۱۶۰۳۶		

۲. مؤلفه‌های مؤثر در نامگذاری داروهای مرکب: ابتدا ۲۴ مؤلفه مختلف در نامگذاری داروها شناسایی شد و سپس هر یک از این مؤلفه‌ها در عنوان کلی‌تری جای گرفت و تعداد آن‌ها به ۸ عنوان کاهش یافت. در عوض، زیرمجموعه‌هایی به هر عنوان افزوده گردید. مهم‌ترین مؤلفه‌های دخیل در نامگذاری داروهای مرکب شامل موارد زیر می‌باشد:

۱-۲. دسته‌های دارویی: نام دسته‌های دارویی در اغلب داروهای مرکب، جزو نخست نام قرار گرفته و نقش پایه را برای عناصر دیگر که پیرو هستند دارد. روش نامگذاری اغلب داروها به شکل زیر است:
دسته دارویی (پایه) + بقیه عناصر سازنده نام دارو (پیرو)

جدول ۲: نامگذاری داروها بر اساس دسته دارویی

نام دسته‌های دارویی و تعداد بسامد هر یک

حب: ۱۳۶۳؛ معجون: ۱۲۴۶؛ ضماد: ۸۸۱؛ شربت (مطلق نوشیدنی): ۸۷۷؛ قرص: ۸۶۷؛ سفوف: ۸۱۵؛ جوارش: ۷۸۵؛ طلا: ۵۷۳؛ مرهم: ۴۶۴؛ روغن: ۷۹۷؛ شیاف: ۳۴۳؛ مفرج: ۳۳۰؛ مطبوخ: ۲۸۷؛ کحل: ۲۷۱؛ سنون: ۲۴۷؛ لعوق: ۲۰۱؛ سکنجبین: ۱۹۶؛ اطریفیل: ۱۸۹؛ ذرور: ۱۶۵؛ غرغره: ۱۵۳؛ قطور: ۱۴۳؛ ایارج: ۱۳۸؛ تریاق: ۱۳۴؛ حقنه: ۱۳۳؛ سعوط: ۱۲۵؛ فرزجه: ۱۲۵؛ بخور: ۱۰۴؛ خمیره: ۹۶؛ آبن: ۷۵؛ حمول: ۶۰؛ مضمضه: ۵۹؛ قیروطی: ۵۸؛ انکباب: ۵۵؛ نقوع: ۵۵؛ فتیله: ۵۴؛ غسول: ۴۶؛ مقئی: ۴۵؛ نطول: ۴۵؛ شوموم: ۴۵؛ برود: ۴۴؛ کماد: ۴۳؛ نفوخ: ۳۹؛ لبوب: ۲۸؛ مسمن: ۲۶؛ زروق: ۲۶؛ دخان: ۲۵؛ مسوح: ۲۵؛ عطوس: ۲۳؛ وجور: ۲۱؛ لخلخه: ۲۰؛ لطوخ: ۱۹؛ مسهل: ۱۸؛ بنادیق: ۱۸؛ حابس: ۱۷؛ ماسک: ۱۷؛ مهزل: ۱۴؛ منضج: ۱۳؛ ملذذ: ۱۲؛ نشوق: ۱۲؛ مغلی: ۱۰؛ حافظ: ۸؛ مدر: ۸؛ پاشویه: ۸؛ تمریخ: ۵؛ لزوق: ۵؛ معرق: ۴؛ ملین: ۴؛ جبار: ۲؛ مسکن: ۲؛ مضوغ: ۲؛ ممسک: ۲؛ لصوق: ۱؛ مسبت: ۱.

با وجود این، برخی داروهای مرکب با تعبیر دارو یا دوا یا ادویه یا ماء آغاز شده‌اند که تغییر چندانی در الگوی کلی نامگذاری ایجاد نمی‌کنند، زیرا شهرت آن‌ها سبب شده نیازی به ذکر

جزء نخست نداشته باشند، مانند دواى جامع، دواء السنه، دواء الکرکم، بزرگ‌دارو و...

جدول ۳: داروهایی که به لفظ مطلق دارو یا دوا یا ادویه یا ماء مشهورند

روش نام‌گذاری	نمونه	قرابادین صالحی	قرابادین کبیر	قرابادین اعظم	جمع کل
دواء	دوایی که در رمد و سبل معمول است؛ دواءالکرکم.	۵۷	۲۴۳	۷۵۰	۱۰۵۰
دارو	دارویی که بواسیر را قطع کند؛ دارویی که ناصور را به کند.	۵۲	۱۵	-	۶۷
ادویه	ادویه مبیضه موی؛ ادویه [ای] که منع ریختن موی کند.	-	۹	-	۹
ماء	ماءالبقول؛ ماءالاصول	۸۲	۹۹	۲۶	۲۰۷

۲-۲. نام مفرده یا مفردات موجود در دارو: استفاده از نام مفرده یا مفردات موجود در ترکیب دارو یکی از الگوهای رایج پژوهش به سه شکل دیده شده است:

جدول ۴: نامگذاری داروها بر اساس مفرده اصلی یا اصل و عمود

تعداد مفرده	نوع کاربرد	نمونه	بسامد در نمونه آماری
	اسم ساده که پایه نام دارو قرار گرفته	انقردیا، بتپیتج، ققطارغان	۲۷
	اسم ساده	اطریفل اسطوخودوس، معجون اهلیلیج	۷۰۶
	اسم مرکب	تریاق حبّ اترج، معجون قرص افعی، جوارش پوست زرد اترج	۱۴۸
	اسم مرکبی که پایه نام قرار گرفته	جلنجبین	۵
تکی	صفت نسبی مفرده	اطریفل اسطوخودوسی، معجون افیونی	۱۲۱
	صفت نسبی مفرده که پایه نام قرار گرفته	بیشی، یاقوتی	۴۸
	جمع	تریاق الافاعی، جوارش بزور	۳۸
	جمع به صورت صفت نسبی	معجون فلافل، جوارش بزوری	۱۲
	جمعی که پایه نام قرار گرفته	لبوب، اطفیل	۸۷
	مفرده + پسوند دار	مفرح افیون دار	۱
	نام مثنی یا شبیه به مثنی	جوارش انارین، مفرح سندلین	۴
	نام مفرده ساده + نام مفرده ساده	جوارش عود مشک، معجون گلقلند	۵
دوتایی	نام مفرده + صفت نسبی	اطریفل مقل کهربائی، خمیره چوب چینی مومیایی	۳۱
	عطف: مفرده + و + مفرده	معجون عشب و چوب چینی	۱
	مفرده + با + مفرده	معجون چوب چینی با عشب مغربی، خمیره ابریشم با مومیایی	۳
	مفرده + مقوی به + مفرده	جوارش فنجنوش مقوی به مشک	۱
سه‌تایی	نام مفرده + صفت نسبی + نام مفرده با پسونددار	خمیره گاوزبان عنبری جواهردار	۱
	جمع کل	در ۲۰۶۷ داروی مرکب	۱۲۳۹ = ۶۰ درصد

- داروهایی که نام عضوی که دارو بر آن اثر دارد در عنوانشان ذکر شده است: تریاق الاسنان: ۲؛ معجون طحال: ۱؛ معجون محبل: ۱؛ معجون مفاصل: ۲؛ معجون مراقبیا: ۱ [منسوب به مراق].

- داروهایی که حالت بیماری در عنوانشان ذکر شده است: دواء المشیب: ۱.

۲-۴. **فعل و خاصیت دارو:** پژوهش در کل داده‌های گردآوری شده (هر ۱۶۰۳۶ دارو) نشان می‌دهد که فقط ۳۸ عنوان از افعال و خواص در نام ۱۲۱۸ داروی مرکبه استفاده شده است که معادل ۷/۶ درصد کل داروها است. جدول زیر میزان حضور این عناوین در نام داروهای مرکبه را نشان می‌دهد:

۲-۳. **نام بیماری یا حالت یا عامل بیماری‌زا یا عضوی که دارو بر آن اثر دارد:** در این پژوهش تنها ۳۹ داروی مرکب دارای این ویژگی هستند که ۱/۹ درصد کل داروها را به خود اختصاص می‌دهند. پراکندگی معنایی و دلالتی این نام‌ها به ترتیب زیر است:

- داروهایی که نام بیماری در عنوانشان ذکر شده است: معجون اختلاف: ۲؛ جوارش استسقاء: ۱؛ تریاق الذرب/ ذرب: ۳؛ تریاق النزله: ۲؛ معجون بهق سیاه: ۱؛ جوارش خلفه: ۱؛ مفرح ذیابیطس: ۱؛ معجون ربع: ۳؛ معجون سعال/ السعال: ۲؛ معجون الصرع/ صرع: ۴؛ اطریفل عرق مدنی: ۲؛ معجون قولنج: ۲؛ معجون اللقوه: ۱؛ معجون نقرس: ۱؛ معجون سلس: ۱.

- داروهایی که عامل بیماری‌زا در عنوانشان ذکر شده است: اطریفل دیدان: ۲؛ تریاق العض: ۱.

جدول ۵: نامگذاری داروها بر اساس فعل و خاصیت

فعل و خاصیت دارو و بسامد آن‌ها

مقوی: ۲۵۱؛ مفرح: ۲۴۹؛ مسهل: ۱۹۱؛ ملین: ۸۵؛ ماسک/ ممسک: ۶۸؛ قابض: ۵۳؛ مشهّی: ۴۳؛ مسمن: ۴۳؛ مسکن: ۴۳؛ منضج: ۴۲؛ مبهّی: ۳۵؛ مدرّ: ۳۰؛ محلّل: ۳۰؛ مقیّ: ۲۵؛ مفتّح: ۲۳؛ منقی: ۱۴؛ مرطّب: ۱۲؛ منشط: ۹؛ مفتّت: ۹؛ مخدّر: ۸؛ قاتل: ۷؛ مصلح: ۶؛ مبرّد: ۵؛ جاذب: ۴؛ مبدل المزاج: ۴؛ کاسر الرياح: ۳؛ مطفی: ۳؛ معرّق: ۳؛ رادع: ۲؛ مجفّف: ۲؛ مجمّد: ۲؛ مدمل: ۲؛ مزلق: ۲؛ کاوی: ۱؛ مرخی: ۱؛ مصلب: ۱؛ مقطّع: ۱؛ ملطّف: ۱.

بار به طور مستقل در بخش پیرو نامگذاری استفاده شده که برابر با ۸/۴ درصد است. به ترتیب زیر:

همچنین برخی افعال و خواص داروها جزء نخست قرار گرفته‌اند که عبارتند از: بادمهرج (بادمه‌ره) (۴ بار)، دحمرثا (۶ بار)، تریاق (۸۲ بار)، مفرح (۲۱۴ بار) و جوارش (۵۱۱ بار)، البته اگر آن را به معنی هاضم در نظر بگیریم. به جز این، ۱۷۳

جدول ۶: افعال و خواص به کار رفته در بخش پیرو

افعال و خواص به کار رفته در بخش پیرو و بسامد هر یک از آن‌ها

مسهل: ۴۹؛ ملین: ۲۸؛ مبهّی: ۲۴؛ قابض: ۱۱؛ ممسک: ۱۱؛ مفرح: ۸؛ منشط: ۷؛ الباه: ۵؛ مسمن: ۳؛ مشهّی: ۳؛ ماسک البول: ۳؛ غیر ملین: ۲؛ بند گشاد (در اینجا مراد مفتح است): ۱؛ تریاقی: ۱؛ مبدل المزاج: ۱؛ مدرّ: ۱؛ مقوی: ۱؛ منشط: ۱؛ مسکر: ۱؛ منقی: ۱؛ هاضم: ۱؛ قابض: ۱؛ فیروزنوش (به معنی هاضم مبارک): ۲؛ کاسر ریاح: ۲؛ مفوه: ۲؛ ممسک منی: ۱؛ مسهل منقی دماغ: ۱؛ مسهل قوی: ۱

میان، واژه‌های اثاناسیا (۹ بار)، ارسطون (۵ بار)، ایارج (۶۳ بار)، بزرگ‌دارو (۳ بار)، درع‌الصحه (۳ بار)، سنجرینا (۱۰ بار)، شلیثا (۴ بار)، طرب‌المجالس (۵ بار)، فریادرس (۲ بار)، کاسکبینج (۲ بار)، کاشکنج (۱ بار)، معمارالابدان (۱ بار) و سارو معجون به معنی سردار معاجین (۲ بار) در جایگاه جزء نخست قرار گرفته‌اند که ۵ درصد اسامی جامعه آماری را تشکیل می‌دهند. بقیه صفاتی که در جایگاه پیرو قرار گرفته‌اند، به موضوعات مختلفی اشاره می‌کنند. به ترتیب زیر:

چنانکه مشاهده می‌شود بیشترین تعداد مربوط به مسهل (۲/۴ درصد) و ملین (۱/۵ درصد) و مبهی (۱/۴ درصد) و ممسک (۰/۷۲ درصد) و قابض و مفرح و منشط است. در مجموع داروها نیز واژگان مقوی، مفرح، مسهل، ملین، ماسک، قابض بین اعداد ۲۵۱ (۱/۵ درصد) تا ۵۳ (۰/۳۳ درصد) قرار دارند.

۲-۵. صفاتی که به دارو نسبت داده شده: نام داروها با صفات متنوعی همراه است که هر یک نشان‌دهنده برخی ویژگی‌های آن‌هاست و به موضوعات مختلفی اشاره دارند. صفات داروها ۵۸۰ بار در جامعه پژوهش تکرار شده که از آن

جدول ۷: نامگذاری داروها بر اساس صفت

تعداد	نمونه	دلالت صفات
۱۳۵	بارد، حار، معتدل	مزاج دارو
۶	اربعه، ثمانیه	تعداد اجزای دارو
۹	اسود، معصفر، قرمزی	رنگ دارو
۳۵	حامض، شیرین، فیقرا (به معنی تلخ)	طعم دارو
۳	مطیب	بوی دارو
۳۶	خوزی، رومیه، هندی	اهلیت دارو
۲۵	ساذج، مرکب	ساده یا مرکب‌بودن
۱۵۲	صغیر، کبیر، اعظم	صغیر یا کبیربودن
۱۲	انفع، کثیرالمنافع، مفید	از حیث مفیدبودن
۲	تابستانی	از حیث فصل
۱۵	برء الساعه، برشعنا	از حیث سرعت اثر
۵	عطیة الله، ایارج (به معنی داروی الهی)	از حیث منزلت
۱۷	بدل افیون، دلگشای، کشف الهموم	از حیث کاربرد
۵	خاصه، تحفه	از حیث خاص بودن
۳	قدرت، فایق	از حیث قدرت
۲	فرقانی (شامل ۱۱۴ جزو به عدد سور قرآن مجید)، راح‌المومنین	از حیث ایدئولوژی
۱۱	مختصر، کامل	از حیث اختصار
۴	مطبوخ	شکل استفاده
۲	معلوم (مشته به اطریقات دیگر)	برای دفع اشتباه
۱۱	حافظ الأجساد، حافظ الجنین	از حیث حفظ و نگهداری
۲۴	ماده الحیوة، نجاح	از حیث فعل و عمل
۱	جوارش السنه	از حیث مدت زمان مصرف دارو
۲	برء الساعه	از حیث مدت زمان اثر دارو
۲	معجون دبیدالورد	از حیث وزن مفرده اصلی موجود در ترکیب
۳	روشن، بزرجلی	نامعلوم

دارند. ۲۳۰ نام بی‌واسطه و به صورت اضافه ملکی (خواه با نام سازنده و خواه با لقب او، خواه به صورت صفت نسبی مانند جلالی و جالینوسی، خواه با لفظ اختصاری او مانند لی - لنا - له، خواه با عبارت دعایی قدس سره و خواه به شکل صاحب فلان کتاب یا مصنف فلان کتاب) به نام دارو افزوده شده و ۱۴۶ نام دیگر به صورت شبه‌جمله و جمله در عنوان‌ها درج شده‌اند. جدول زیر بسامد حضور نام سازندگان داروها و چگونگی حضور آن‌ها در عنوان را نشان می‌دهد:

۲-۶. نام اشخاص و کتاب‌ها: در نام داروها برخی اسامی خاص آورده شده که به شناسا شدن آن‌ها یاری می‌رسانند. این نام‌های خاص به سه صورت در عناوین دیده می‌شود:

۲-۶-۱. نام سازنده دارو: نام سازنده دارو به عنوان یکی از ساده‌ترین راه‌های شناسا کردن دارو در ۳۷۵ عنوان از داروهای نمونه آماری به اشکال مختلف آمده است که ۱۸/۱۵ درصد از حجم نمونه را تشکیل می‌دهد. از این میان، نام‌های افلونیا (۱۱ بار)، رامهران (۶ بار) و مثرودیطوس (۱ بار) در بخش نخست نام دارو (پایه) قرار گرفته است و بقیه در جایگاه پیرو قرار

جدول ۸: نامگذاری داروها بر اساس نام سازنده

نحوه کاربرد	نمونه‌های شکل حضور در عنوان	تعداد
اضافه ملکی	ایارج ابقرط؛ معجون ابی‌مسلم؛ تریاق عزره. ابن جزله گفته این ترکیب از رومیان است؛ از شیخ ابوعلی است؛ از ترکیب اطبای هند است؛ از صنعت شیخ ابوعلی است؛ اصل این جوارش از جالینوس است؛ شیخ داود انطاکی گفته از ترکیبات محمد بن زکریاست؛ صاحب خلاصةالتجارب نوشته که از مخترعات والد من است؛ صنعت اندروماخس قدیم صاحب تریاق کبیر است؛ مخترع حکیم ذکاء الله خان‌ست؛ منسوب است به... سلمویه / یونس شاهر	۲۳۰
جمله صلح	که حکیم هاشم طهرانی تألیف نموده/ که هندوان ساخته‌اند.	۲
جمله توضیحی	رشیدی که منسوب به خواجه رشید وزیر است.	۱
شبه‌جمله متممی	از اطبای خوز یعنی اطبای فارس؛ از اختراع حکیم علوی‌خان؛ از ادویه جالینوس؛ از تألیف حکیم محمد علیم؛ از تراکیب محمد زکریا رازی؛ از مخترعات حکیم کلو صاحب؛ از کندی؛ از ابن جمیع مؤلف ارشاد.	۳۶

نحوه کاربرد	نمونه‌های شکل حضور در عنوان	تعداد
شبه‌جمله توصیفی	تألیف حکیم علی گیلانی؛	۹۵
	تألیف میرمحمد مؤمن صاحب تحفه؛	
	ترکیب جالینوس؛	
	صنعت شیخ‌الرئیس؛	
	متخذ از عجم؛	
	مخترع حکیم مسیح الزمان؛	
	منسوب به بوسطوس؛	
مؤلف حکیم امان علیخان؛		
مؤلف و مجرب انطاکی.		

جزء نخست قرار گرفته و بقیه در بخش پیرو قرار دارند. نام این اشخاص به سه شکل در عنوان داروها آمده است. به ترتیب زیر:

۲-۶-۲. نام کسی که دارو برای او ساخته شده: در ۷۲ مورد از نمونه آماری، نام دارو، نام کسی است که دارو برای او ساخته شده آمده است که ۳/۵ درصد کل داروها را دربر می‌گیرد. از این میان، ثیادریطوس (۲ بار) و شهنشاهی (۱ بار)

جدول ۹: نامگذاری بر اساس نام کسی که دارو برای او ساخته شده

تعداد	نمونه	چگونگی حضور در نام
۲۳	شهریاران، قیصر روم، فلاسفه	نام یا لقب شخص یا گروهی خاص به صورت اضافه ملکی
۲۲	برمکی، شاه‌جهانی، ملوکی، خسروی	نام یا لقب شخص به صورت صفت نسبی
۱۷	بابت حکمت علی‌خان؛ برای شاهزاده محمد بیداریخت بن اعظم شاه	نام یا لقب شخص به صورت شبه‌جمله یا جمله

نسخه ...»، «منقول از ...»، «از ...» اشاره شده است. از آنجا که مفهوم این عبارات با شکل مفرد آن یکی است ناچار در بررسی عنوان نام‌ها این گروه نیز وارد شده است، به ترتیب زیر:

۲-۶-۳. نام شخص یا کتابی که نسخه از آن نقل شده: در عنوان برخی داروها ۲۵۴ بار (۱۲/۳ درصد نمونه آماری) به نام شخص یا کتابی که نسخه دارو از آن نقل شده به شکل جملات صله (که + جمله) یا به شکل شبه‌جمله‌هایی مانند «به

جدول ۱۰: نامگذاری بر اساس نام شخص یا کتابی که نسخه از آن نقل شده

تعداد	نمونه	الگوها
۱۳	مختار ابن هیل، دستور ابن بیان، کناش بختیشوع	از ... (نام شخص + نام کتاب)
۴	شیخ‌الرئیس، سمرقندی	از ... (نام شخص)
۹	حاوی، دستور مارستان	از ... (نام کتاب)
۱	اهل تجربه	از ...
۱	میرزا ابراهیم در منهج از سید اسماعیل که در ذخیره ذکر کرده نقل نموده	به نسخه ... (شخصی در کتابش از دیگری نقل کرده)

تعداد	نمونه	الگوها
۲	هندی، یحیی بن عیسی بن جزله گفته که این دوی هندی است	به نسخه ... (ملیت دارو، نقل ملیت دارو از یک شخص)
۱	نجیب‌الدین سمرقندی که به اسم بلادری کبیر و در قرابادین خود ذکر کرده	به نسخه ... (نام شخص، نام دارو، نام کتاب)
۲۲	ذخیره، میزان الطبائع	به نسخه ... (نام کتاب)
۳	جمهور، متعارف	به نسخه ... (نام گروه)
۲۳	محمود بن الیاس شیرازی در قرابادین حاوی صغیر، یوسف بغدادی صاحب مالا یسع الطیب جهله	به نسخه ... (نام شخص و کتاب)
۱۱۱	سیدمظفرالدین شقائی، بدرالدین قلانسی، صاحب کامل‌الصناعة	به نسخه ... (نام شخص)
۹	که شیخ‌الرئیس در رساله ادویه قلبیه ذکر کرده که سیداسماعیل در علاج مالیخولیا آورده	جمله صله
۲	قرابادین معصومی، قانون	در ...
۳	معصومی، مجربات حکیم احمد موسوی	منقول از ... (نام شخص)
۲۴	قرابادین حنین، اصول التراکیب نجیب‌الدین سمرقندی	منقول از ... (نام کتاب + نام شخص)
۴۰	ارشاد، نصایح‌الرهبان	منقول از ... (نام کتاب)
۴	میرزاحمدباقر حکیم‌باشی نواب اشرف‌علی‌شاه سلیمان، ولد ارشد معزالیه حکیم محمدباقر معروف به میرزابزرگ	منقول از خط ...

۲-۷. وضعیت استفاده از دارو: مؤلفه دیگری که در نام داروها به کار رفته، اما بسامد چندانی ندارد وضعیت استفاده از داروست، بدین معنی که اطبا در هنگام نوشتن قرابادین‌های خود از کلماتی مانند مجرب، معمول، مستعمل، شایسته، آزموده، ممدوح، اختیار، برگزیده و مانند آن برای نشان‌دادن وضعیت دارو از حیث مستعمل بودن یا نبودن و نظر اطبا درباره آن بهره برده‌اند. حق این بود که این مؤلفه نیز در زمره صفات قرار می‌گرفت، ولی چون در بخش منافع دارو نیز توضیحاتی از این دست آمده و می‌توان آن را از نام اصلی دارو جدا تلقی

کرد، به شکل مؤلفه‌ای جداگانه مطرح گردید. این مؤلفه ۷۳ بار در نمونه آماری وجود داشت که ۳/۵ درصد از کل نمونه را شامل می‌شود. از این تعداد تعبیر «اسرارالاطبا» به معنی راز و رمزی که اطبا بیان داشته‌اند - در کتب دیگر گاه از تعبیر «جزء اسرار است» استفاده شده - جزء نخست نام قرار گرفته و بقیه موارد به صورت مفرد، ترکیب اضافی، عبارت متمم و جمله با معانی و دلالات مختلف در بخش پیرو نام ثبت شده‌اند، به ترتیب زیر:

جدول ۱۱: نامگذاری بر اساس وضعیت استفاده از دارو

تعداد	نمونه	شکل استفاده در عنوان
۵	آزموده: ۱؛ مجرب: ۱؛ شایسته: ۱؛ ممدوح: ۱؛ معمول و مجرب: ۱؛ متفق علیه: ۱.	
۲	جدید: ۱؛ مخترع: ۱.	مفرد
۱	سهل‌الوجود: ۱.	
۱۰	معمول: ۱۰.	

تعداد	نمونه	شکل استفاده در عنوان
۱	اختیار این ذره بی مقدار: ۱.	
۴	اقتراح علوی خان: ۴.	
۱	منتخب صاحب تحفه: ۱.	
۱	پسندیده حکیم ضمیری: ۱.	
۱	امتحان شده یحیی بن خالد برمکی: ۱.	ترکیب اضافی
۱	تجویز حکیم مسیحا: ۱.	
۱۴	مجرّب انطاکی، مجرب صاحب نزهت و...	
۱	مجرّب مکرر حکیم الملک: ۱.	
۱۱	معمول حکیم شاه محمد، نواب محمد علیخان مغفور و...	
۴	به نسخه معمول: ۴.	عبارت متممی
۱۰	بی‌عدیل است: ۱؛ معمول است: ۱؛ مجرب است: ۵؛ مجرب و ممتحن است: ۱؛ معمول و مجرب که مکرر مفید افتاده: ۱؛ اکثر مستعمل اهل بنگاله است: ۱.	جمله

بحث

شیوه نامگذاری داروهای مرکب همواره در طول تاریخ طب سنتی بر اساس مؤلفه‌های زمانی، مکانی، جغرافیایی، زبانی و دینی متغیر بوده است. بررسی روند این تغییرات می‌تواند در شناسایی آسان دارو کارگشا باشد. در حقیقت آنچه سبب اهمیت بررسی روش نامگذاری داروهای مرکب می‌شود، علاوه بر تشخیص ماهیت دارو، از جمله شکل دارو، نام سازنده، نام مفرد یا مفردات موجود در دارو، خاصیت دارو، بیماری یا عضو یا موضوعی که دارو بر آن اثرگذار است و... وجه تمایز میان داروهای مرکب مختلف نیز هست. آنچه روشن است فقدان مطالعات انجام‌شده درباره نوع نامگذاری و ارتباط آن با ماهیت داروست که با توجه به تعدد، تنوع و تشتت در نام داروهای مرکب، ضرورت بررسی آن احساس می‌شود.

سه کتاب قرابادین صالحی، قرابادین کبیر و قرابادین اعظم از امهات قرابادین‌های متأخر طبی هستند که به دلیل اهتمام نویسندگان آن‌ها در گردآوری میراث داروسازی سنتی پیش از خود، دربرگیرنده بیشترین مقدار اطلاعات دارویی می‌باشند، هرچند خوانش نسخه‌های تصحیح و چاپ‌شده هر سه اثر، خطاهای فراوان راه‌یافته در آن‌ها، حجم زیاد داده‌های استخراج‌شده، اختلاف نظرهای موجود درباره معنای برخی

۸-۲. نام دیگر دارو: این مؤلفه در واقع از مؤلفه‌های نامگذاری داروهای مرکب نیست و حضور آن در اینجا صرفاً به سبب نگارش خاص حکیم عقیلی است که به ضرورت ساختار کتاب خود آن را برگزیده است (توضیح اینکه حکیم صالحی کتاب خود را بر اساس نام داروهای مرکب سامان بخشیده است). این ساختار سبب شده او به سادگی وقتی به نام دیگری از یک دارو می‌رسد بسان فرهنگ‌های امروزی آن را به مدخل مورد نظر ارجاع دهد، در حالی که حکیم عقیلی بر اساس نام مفردات به تدوین اثر خود اقدام کرده و ناچار گشته در توضیحات مربوط به هر داروی مرکب نام دیگر آن را نیز ذکر کند. تفاوت این آثار در اشاره به نام دیگر نشان می‌دهد که این ویژگی از مؤلفه‌های نامگذاری داروها نیست و باید این اسامی را در جای لایق خود گذارد.

چنانکه پیداست همه عناصر تشکیل‌دهنده این نام‌ها در مقولات پیش‌گفته جای می‌گیرند. تنها چیزی که اندکی تازه به نظر می‌رسد واژه دانش بخش است که آن هم در دسته صفات قرار می‌گیرد و مراجعه به متن اصلی نشان می‌دهد که داروی مورد نظر برای رفع بلادت و کم‌هوشی مناسب است و از همین رو، دانش بخش نام گرفته است.

واژه‌ها میان اطباء، به دست‌نیامدن صورت صحیح و معنای برخی واژگان و مانند آن همواره با دشواری‌هایی همراه بوده است. با مرور سه کتاب قرابادین صالحی، قرابادین کبیر و قرابادین اعظم و بررسی مؤلفه‌های نامگذاری داروهای مرکب، مشخص می‌شود که بخش اعظم این عنوان‌ها بر پایه دو معیار مشخص انتخاب شده‌اند: ۱- به لحاظ ساختاری، مؤلفه‌های شرکت‌کننده در تشکیل یک نام میان یک تا چهار عدد در نوسان‌اند، یعنی

نام داروی مرکب می‌تواند یک‌بخشی، دوبخشی، سه‌بخشی یا نهایتاً چهاربخشی باشد. بنابراین دارویی که نام سه مفرد متوالی در پس دسته دارویی آن قرار گرفته، نام کامل دارد و نمی‌توان آن را طولانی‌تر کرد. به عبارت دیگر همانطور که در ادب عربی «توالی اربع حرکات ممنوع است»، در نامگذاری داروهای مرکب نیز «توالی پنج مؤلفه پیاپی ممنوع است». در اینجا به نمونه‌هایی اشاره می‌کنیم:

جدول ۱۲: بخش‌های تشکیل‌دهنده نام

الگو	نمونه	درصد کاربرد
تک‌بخشی	اطریفل بزرگ دارو بنادیقون	۰/۹
دوبخشی	اثاناسیا، الکبری تریاق، اربعه	۵۲
سه‌بخشی	اطریفل، شاهتره، علوی خان ارسطون، صغیر، نسخه معصومی	۴۲
چهاربخشی	اطریفل، مسهل منقی دماغ، معمول اطریفل، مقل ایتیمونی، ملین، تألیف افاضل الاطباء خجندی	۶

بررسی‌ها نشان می‌دهد بیشترین آمار در ساختار زبانی عنوان‌ها ترکیب‌های دوبخشی و سه‌بخشی هستند و در بین دسته‌های دارویی پربسامد، معجون‌ها و جوارش‌ها عنوان‌های طولانی‌تر و کلی‌تری را برای معرفی به خود اختصاص داده‌اند؛ ۲- در بررسی نشانه‌شناختی مشخص گردید که عوامل درون متنی (محتوا و مضمون) بیشترین تأثیر را در نامگذاری یک دارو داشته‌اند. این بخش که با هدف شناسانمودن دارو سازگاری بیشتری دارد، به عواملی می‌پردازد که ماهیت یا موضوع دارو و یا شخصیت‌هایی که بخشی از عنوان دارو

هستند، به طور مستقیم در عنوان دخالت دارند. در این داروها گاهی عنوان آشکارا به موضوع اشاره می‌کند و گاهی به شکل غیر صریح و با توصیفی که ذیل دارو آمده است، به معرفی آن می‌پردازد. برای بررسی نشانه‌شناسی نام داروهای مختلف، جدولی تنظیم شده است که به خوبی بتواند نوع این نامگذاری را نشان دهد. آنچه در جدول ۱۳ مشاهده می‌گردد، بیانگر همین مطب است:

جدول ۱۳: مؤلفه‌های اثرگذار در ساختار نام داروهای مرکب

مؤلفه‌ها	نمونه	درصد کاربرد
دسته دارویی	معجون، شربت، سفوف و...	۱۲۵۶۷ دارو از ۱۶۰۳۶ نام، دارای دسته دارویی در جزء نخست خود هستند که معادل ۷۸/۳۶ درصد است.
نام مفرد یا مفردات موجود در دارو	اطریفیل مقل، خمیره گاوزبان عنبری جواهردار	نام مفردات ۱۲۳۹ بار به صورت تکی، دوتایی و سه‌تایی در نام داروهای مرکب به کار رفته که معادل ۶۰ درصد نمونه آماری است.
نام بیماری یا عامل بیماری‌زا یا عضوی که دارو بر آن اثر دارد	اطریفیل عرق مدنی، اطریفیل دیدان، تریاق الاسنان	این مؤلفه ۳۹ بار تکرار شده که معادل ۱/۹ درصد است.
فعل و خاصیت دارو	جلنجبین مسهل، معجون کاسر ریاح	۳۸ عنوان از افعال و خواص در نام ۱۲۱۸ داروی مرکب استفاده شده است که معادل ۷/۶ درصد کل داروها است.
صفاتی که به دارو نسبت داده شده	جوارش کمون کبیر، معجون اسود سلیم، جوارش معتدل، جوارش ساده	صفات داروها ۵۸۰ بار در نمونه آماری پژوهش تکرار شده‌اند که نیم درصد آن‌ها در جایگاه جزء نخست و بقیه در جایگاه پیرو قرار گرفته‌اند.
نام سازنده دارو	معجون رشیدی، جوارش عود تألیف ابن جزله، جوارش فودنج که اصل این جوارش از جالینوس است.	نام سازنده دارو در ۳۷۵ عنوان از داروهای نمونه آماری به اشکال مختلف آمده است که ۱۸/۱۵ درصد از حجم نمونه را تشکیل می‌دهد.
نام شخص یا نام کتاب او ساخته شده	شاهنشاهی، جوارش عنبر خسروی، خمیره ابریشم به جهت نواب جهانبانی شاهزاده رضاقلی میرزا ولد ارشد نادرشاه ساخته.	در ۷۲ مورد از نمونه آماری، این مؤلفه وجود دارد که معادل ۳/۵ درصد است.
نام شخص یا کتابی که نسخه از آن نقل شده	خمیره مروارید به نسخه معمول؛ جوارش سماق از حاوی	۲۵۴ بار (۱۲/۳ درصد نمونه آماری) به صورت جمله یا شبه‌جمله، به نام شخص یا کتابی که نسخه دارو از آن نقل شده اشاره شده است.
وضعیت استفاده از دارو	معجون مجرب شیخ الرییس؛ تریاقی که جهت ضربه و سقطه که بر سینه و پشت و سایر اعضا رسد، اکثر مستعمل اهل بنکاله است و خالی از نفعی نیست.	این مؤلفه ۷۳ بار در نمونه آماری آمده که معادل ۳/۵ درصد است.
نام دیگر دارو	جوارش مفرح معروف به مفرح کندی، جوارش بلاد مشهور به جوارش مسمن	این مؤلفه در واقع از مؤلفه‌های نامگذاری داروهای مرکب نیست و صرفاً به سبب ساختار خاص کتاب‌های طبی به ویژه قراپادین عقیلی در میان مؤلفه‌ها قرار گرفت.

پیر، کودک و... در نامگذاری داروهای مرکب نقش زیادی ندارند، اما موضوع دیگر، جایگاه قرارگرفتن این مؤلفه‌ها در نام داروست. از ملاحظه نمونه آماری می‌توان دانست که جز دسته دارویی که با بسامد فراوان در جایگاه نخست نام قرار می‌گیرد، بقیه مؤلفه‌ها جایگاه ثابتی در عنوان داروها ندارند. به تقریب می‌توان گفت که اگر نام مفرد در ترکیب حاضر باشد، جایگاه

طبق اطلاعات جدول ۱۳، نام دسته دارویی، نام مفرد یا مفردات موجود در یک ترکیب و نام‌های اشخاصی که دارو به آن‌ها منتسب است، مهم‌ترین مؤلفه‌های نامگذاری را تشکیل می‌دهند و اثر و نتیجه‌ای که از دارو انتظار می‌رود، عضوی که دارو بر آن اثرگذار است، بیماری یا حالت یا موضوعی که دارو بر آن اثرگذار است، طبیعت دارو، گروه هدف دارو (زن، مرد،

پزشکی و طبی و داروسازی، می‌تواند به بازسازی بخش‌های از یادرفته تاریخ نیز یاری رساند.

مشارکت نویسندگان

محسن باغبانی: طراحی مطالعه پژوهش، تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌های مقاله، تأیید نسخه نهایی مقاله.

مهديه اسدی: گردآوری داده‌های مقاله.

فرزانه زارع: گردآوری داده‌های مقاله، نوشتن مقاله.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

دوم متعلق به آن است و بعد از آن فعل و خاصیت دارو قرار می‌گیرد و در رتبه چهارم وضعیت دارو یا نام شخص یا کتاب می‌نشیند، البته این قاعده ثابت نیست و در داروهای مختلف با رفتارهای مختلف مواجهیم. برای نمونه، در گروه سه‌بخشی‌ها و چهاربخشی‌های بالا این قاعده رعایت شده، ولی در «حب منتن ابقراط» و مانند آن این قاعده رعایت نشده است.

نتیجه‌گیری

در مجموع می‌توان تفاوت در نامگذاری داروهای مرکب را در زمینه‌ای از موضوعات زیر جستجو کرد:

- شهرت دارو (مانند نام‌های برگزیده برای معاجین کبار).

- شهرت سازنده آن (مانند داروهایی که به نام بقراط و جالینوس و دیگر مشاهیر نامگذاری شده است).

- زمان و مکانی که دارو در آن ساخته شده (مانند داروهایی که اطباء هندی، یونانی یا خوزی ساخته‌اند یا داروهایی که برای شخصیت‌های تاریخی مانند پادشاهان، امرا، وزرا و... ساخته شده است).

- عمومی بودن یا نبودن بیماری‌ها یا اموری که دارو بر آن مؤثر بوده است (مانند انواع داروهای مبهی، مشهی، مسهل، ملین و...).

- سلیقه سازندگان داروها و نویسندگان کتاب‌ها (مانند داروهایی که با نام‌ها یا صفات خاص شناسانده شده‌اند، چون اطریفل معلوم، معجون انفس ترکیب و...).

- برخی ملاحظات فرهنگی و اخلاقی (مانند نامگذاری دارو بر اساس اعتقادات مذهبی و گزاره‌های اخلاقی، چون معجون فرقانی، راح المومنین و...).

نکته حائز اهمیت آن است که جنبه‌های تاریخی و فرهنگی مهمی که از راه نام‌شناسی داروهای مرکب می‌توان به آن‌ها دست یافت، به ویژه نام کسی که دارو برای او ساخته شده و یا وضعیت استفاده از دارو، هم دارای ارزش‌های تاریخی فراوان و هم دارای ویژگی‌های پزشکی و داروسازی است، زیرا بعید است در کتب تاریخی مرسوم به بیماری فرزند نادرشاه افشار یا طبیب او و دارویی که برایش ساخته شده است، اشاره‌ای رفته باشد. از این رو این اطلاعات افزون بر ویژگی‌های تاریخ

References

1. Vom Bruck G, Bodenhorn B. An Anthropology of Names and Naming. England: Cambridge University Press; 2006. p.25-27.
2. Bright W. What is a name? Reflections on onomastics. *Language and Linguistics*. 2003; 4(4): 669-681.
3. Shiykh al-Hukamāi E, Rizvān R. Onomastics and Historical Sciences Studies. *Historical Sciences Studies*. 2020; 11(2): 143-166. [Persian]
4. Mirzoeva L. Onomastics is a branch of linguistics. Usage of onomastics in literary texts. *Science and Innovation*. 2022; 1(B8): 1771-1773.
5. Hākīm Amānullāh Khān. *Ummulalāj*. Kanpur: Nawal Kishore Press; 1873. p.1. [Arabic]
6. Hakīm Sālehī. *Qarābādīn-i Sālihī*. Tehran: the Lithography Press of the Dar al-Sultaneh; 1899. [Persian]
7. Hakīm Aqīlī Khurāsānī MH. *Qarābādīn-i Kabīr*. Tehran: Iran University of Medical Sciences, Institute of Medical History Studies, Islamic and Complementary Medicine; 2008. [Persian]
8. Hakīm Nāzīm Jahān. *Qarābādīn-i A'zam*. Tehran: Iran University of Medical Sciences, Institute of Medical History Studies, Islamic and Complementary Medicine; 2004. [Persian]